

Yttrande

2020-06-05

Ert dnr Ku2019/02112/KL

Kulturdepartementet/

Regeringskansliet

Arbetarrörelsens arkiv och biblioteks yttrande över betänkandet Härifrån till evigheten – En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv, SOU 2019:58

Allmänt

Arkivutredningen har lämnat ett bra betänkande. Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB) ställer sig i huvudsak positiv till förslagen, men vi har av naturliga skäl mest yttrat oss i frågor som rör den enskilda arkivsektorn.

Den enskilda arkivsektorns största utmaningar är otvivelaktigt ekonomin, framtida kompetensförsörjning och digitaliseringen av samhället i vid mening – ”digitala förväntningar” från allmänheten om snabb åtkomst till information, behov av investeringar i e-arkiv och digitalt bevarande, teknisk infrastruktur för informationshantering, svårigheter att dokumentera snabbfotade sociala och digitala rörelser m.m.

På det digitala området hade vi önskat att arkivutredningen inte så ensidigt prioriterat digitalisering av äldre analogt material, utan framför allt tagit sig an den stora utmaningen som *digitalt fött* material innebär för arkivsektorn. Vi hade t.ex. önskat att utredningen hade föreslagit att Riksarkivet skulle få ett tydligt uppdrag från riksdagen och regeringen kring samordning och teknisk enhetlighet för arkiv- och informationshantering i hela det svenska samhället, för myndigheter såväl som för enskilda organ.

Den digitala utmaningen

Vi ställer oss tveksamma till förslagen om storskaliga inventeringar och massdigitalisering av äldre analogt material, även om vi kan se att det av *bevarandeskäl* finns stora behov, i synnerhet när det gäller fysiska databärare för analogt ljud och rörlig bild, där informationen långsamt håller på att tyna bort och försvinna för alltid.

När det gäller storskalig digitalisering kan vi se att det kan vara relevant för forskningen, med tanke på framväxten av digitalhumaniora som kräver långa tidsserier i digitaliserad form. Det är t.ex. kostsamt för den enskilde arkivanvändaren att skapa egna textkorpus. Också för de användare som har svårt att besöka arkivinstitutioner under ordinarie öppettider, i ARAB:s fall t.ex. LO-medlemmar, skulle storskalig digitalisering ge ökad tillgänglighet till samlingarna.

Den riktigt stora utmaningen för hela arkivsektorn är enligt vår uppfattning dock bevarandet av den *digitalt födda* informationen. Trots att Riksarkivet på ett förtjänstfullt sätt har tagit fram grundläggande föreskrifter och råd om långtidsbeständiga arkivformat, FGS:er, standarder för metadata m.m. har hela samhället problem med att hantera detta i praktiken, på grund av de ekonomiska och kompetensmässiga utmaningar som det medför. Det finns som bekant gott om e-arkivmjukvara på marknaden, men det stora jobbet är att få igång processer och rutiner och fylla systemen med innehåll.

Risken är påtaglig att det på sikt uppstår stora luckor i arkiven och historieskrivningen. Det börjar bli bråttom, eftersom organisationer i 20–30 års tid har arbetat allt mer digitalt och bildat digitala arkiv, utan att det funnits någon egentlig plan för hur de ska förvaltas och bevaras långsiktigt. Det finns anledning att tro att särskilt mindre arkivbildare – t.ex. personer, små företag och lokala fackklubbar – har haft stora mängder digitala handlingar som nu är borta för alltid. Det krävs inte mer än ett ogenomtänkt byte av molntjänst, ett hårddiskhaveri eller en borttappat laptop på bussen för att information ska försvinna för alltid. Därtill kommer bekymren med att hantera äldre filformat och utfasade lagringsmedier som är arbetsintensivt och komplicerat. Arkivinstitutionerna behöver också i högre utsträckning agera som rådgivare i dokument- och informationshanteringsfrågor ute i de arkivlämnade organisationerna, och inte bara stå som passiva mottagare av digitala arkiv.

Med tanke på att statens kulturbudget är relativt begränsad så ser vi sammanfattningsvis alltså inte att de betydande kostnaderna för massdigitaliseringen uppväger de fördelar som vi anför här, mot bakgrund av de ekonomiska investeringar som samtidigt krävs för att hantera den digitalt födda informationen.

10.5.1 Statsbidrag till enskilda arkivsektorn

ARAB tillstyrker arkivutredningens förslag om 10 miljoner kronor extra till nationella respektive regionala arkivinstitutioner, liksom 5 miljoner till arkivcentrumbildningar – men vi anser inte att det är tillräckligt.

Förslagen är glädjande med tanke på att mycket talar för att bärkraften hos de enskilda arkivinstitutionernas traditionella finansieringsmodell håller på att avta. Vi menar dock att de föreslagna resursförstärkningarna är otillräckliga, med tanke på de stora investeringsbehov som den enskilda arkivsektorn står inför, inte minst när det gäller e-arkiv och digital informationshantering. Det är kostnader som inte fanns under 1900-talet, då den enskilda arkivsektorn började växa fram och finansieringsmodellerna utvecklades.

De enskilda arkivinstitutionerna har ett omfattande ansvar för svenskt kulturarv och informationsförsörjning som har relevans långt utanför de arkivbildande organisationerna. Därtill kommer arkiv efter organisationer som inte längre existerar¹ och omfattande personarkiv, där kostnadstäckningen är bristfällig eller obefintlig. I sammanhanget bör också nämnas att arkivutredningen i väldigt liten utsträckning berör forskningens behov av arkiv. Öppettider och service är av direkt betydelse för forskningen på högskolor och universitet i Sverige. På grund av ett omfattande internationellt bestånd, och ett bestånd av internationellt intresse, finns i ARAB:s fall också en stor efterfrågan från utländska högskolor och universitet m.fl.

Som utredningen påpekar får ARAB en stor andel av det statliga bidraget, vilket beror på att staten sedan 1966 är en av huvudmännen i stiftelsen. Andra anledningar till detta är betydelsen av arbetarrörelsens historia som svenskt kulturarv för hela det svenska samhället, ett specialbibliotek med ett av de främsta bestånden i världen och de omfattade utbildnings- och forskningsinsatser som görs på ARAB.

Mot bakgrund av detta menar vi att ARAB:s statliga bidrag är mer att likna vid ett *statsanslag*, som utbetalas till statliga myndigheter. Om staten är en av stiftelsens huvudmän och styrelseledamöter utses av regeringen tycker vi att det är rimligt att staten också är med och tar ett långsiktigt ekonomiskt ansvar för verksamheten, och att detta även borde regleras i någon form. Sammanfattningsvis så ser vi det som angeläget att den totala ekonomiska ramen för den enskilda arkivsektorn utvidgas ytterligare, jämfört med utredningens förslag.

---

¹ ”Herrelösa arkiv”.

ARAB har enligt praxis och tradition ansvar för arkiv från de av arbetarrörelsens organisationer som omfattar hela landet, men fungerar också som regional arkivinstitution för Stockholms län. Till skillnad från andra enskilda arkivinstitutioner som har regionala uppdrag saknar ARAB anslag för detta. Vi anser att detta borde ändras.

De enskilda arkivinstitutionernas ansvarsområden baseras på kommun- och länsgränser. Under 2000-talet har vi sett en utveckling där de större arkivbildande organisationerna allt mer sällan organiserar sig enligt dessa administrativa och territoriella gränser. I takt med att organisationer går ihop i riksorganisationer med centraliserade it-system m.m. och den regionala och lokala nivån blir mindre framträdande, ökar kraven på de nationella enskilda arkivinstitutionerna. Detta kommer att bli kännbart under kommande decennier.

Förslaget om att staten via statsanslag ska uppmuntra till arkivcentrumbildningar ser vi som mycket positivt. Vi tror att det är ett rationellt sätt att samarbeta kring arkivlokaler, konferensrum, forskarsal, teknisk infrastruktur m.m. – inte minst när det gäller e-arkiv och digitalt bevarande finns med säkerhet stora vinster att göra. Vi ser inte riktigt hur sekretess- och tillståndsfrågor när det gäller hantering av arkiven kan utgöra några hinder. Det kan t.ex. lösas genom att teckna avtal om tystnadsplikt mellan de olika parterna och/eller medarbetare eller ha lås och rutiner för tillträde till olika rum.

10.5.2 Rådgivning, förvärv och främjande

ARAB tillstyrker arkivutredningens förslag om att Riksarkivet ska ge råd och vägledning till den enskilda arkivsektorn, med reservation för att Riksarkivet måste få tillräckliga medel för att klara av uppgiften. Vi ställer oss tveksamma till om 3 miljoner kronor räcker.

Många enskilda arkivinstitutioner är små, och de anställda tvingas behärska många områden. Det är inte heller ovanligt att organisationerna helt saknar utbildade arkivarier och/eller grundläggande it-kompetens, det gäller inte minst de arkivbildande organisationerna.

Det finns alltså goda skäl för staten att ålägga Riksarkivet att svara på frågor och ge råd till den enskilda arkivsektorn. Det är viktigt att poängtera att detta inte får innebära någon generell tillsyns- eller inspektionsroll från Riksarkivets sida. Bortsett från hantering av personuppgifter måste de enskilda arkivinstitutionerna

vara fria att göra som de vill, något som antagligen blir konsekvensen om t.ex. tillämpningen av Riksarkivets råd skulle vara allt för kostsamma eller resurskrävande.

11.6.4 Allmänna handlingar överlämnas från offentligt till enskilt organ

ARAB vill fästa uppmärksamhet på ett fenomen, som kanske är vanligast förekommande på arkivinstitutioner med arkiv från politiska partier och personarkiv från politiker. Det finns en gråzon mellan privat och offentligt. Rollen som parti- eller fackföreningsföreträdare och som företrädare för t.ex. regeringen eller en kommunstyrelse har i alla fall historiskt sett ibland varit svårt att hålla isär, liksom mellan politiska partier och t.ex. regeringen. Det ena är civilsamhället, det andra är det allmänna.

I praktiken betyder detta att handlingar/kopior från bl.a. utrikesdepartementet och statsrådsberedningen ibland kommit lite på avvägar och hamnat i enskilda arkiv, t.ex. i tidigare utrikesministrars eller statsministrars personarkiv, eller i Socialdemokraternas arkiv. Ibland kan det vara svårt, även för en initierad person, att förstå vad som i grunden är privata handlingar och vad som är myndighetshandlingar. Vilket brevpapper som använts, vilket ärende det rör eller hur ett brev eller en promemoria undertecknats kan ibland ge vägledning.

Detta får till följd att det t.ex. kan vara släktingar till en avliden politiker, eller den enskilda arkivinstitutionen, som avgör om en handling kan lämnas ut eller inte, inte en myndighet. Det kan vara värdefullt att känna till att dessa handlingar bl.a. finns hos ARAB, inte minst för att informationen kan vara väldigt betydelsefull. Det borde ligga i statens intresse att dessa handlingar i gråzonen bevaras för eftervärlden, hålls ordnade och tillgängliga.

11.7.1 Nya arkivlagen om enskilda arkivsektorn

ARAB tillstyrker i huvudsak arkivutredningens förslag om att skriva in i arkivlagen att de enskilda arkiven är en del av kulturarvet, att enskilda arkivinstitutioner som erhåller statliga medel ska främja tillgången till kulturarvet, bidra till demokratin m.m. samt att dessa arkivinstitutioner ska lämna uppgifter om arkiv till ett nationellt arkivinformationssystem.

Vi anser dock att arkivlagens bestämmelser även bör omfatta enskilda arkivinstitutioner som får medel från regioner och kommuner, inte bara de som

får bidrag från staten. Vi menar också att det föreslagna ekonomiska tillskottet till Riksarkivet för ett nationellt arkivinformationssystem är otillräckligt.

Statlig reglering av den enskilda arkivsektorn är en grannliga avvägning mellan å ena sidan samtidens och eftervärldens behov av välorganiserade och välbevarade arkiv och information, behov av samordning och enhetlighet inom hela arkivsektorn m.m. – å andra sidan föreningsfriheten, det fria företagandet m.m. och att den enskilda arkivsektorn och civilsamhället inte bör styras av staten i för hög utsträckning. Vi menar att arkivutredningen trots allt har valt en kompromiss som är rimlig. Att t.ex. skriva in i lag att de enskilda arkiven är en del av kulturarvet förpliktigar, och det är bra.

Eftersom de utökade bestämmelserna i arkivlagen främst omfattar de enskilda arkivinstitutioner som uppbär statliga medel finns det i teorin också en väg ut, nämligen att inte längre ansöka om statliga bidrag. Slutligen menar vi att arkivlagens bestämmelser även bör gälla enskilda arkivinstitutioner som får bidrag från regioner och kommuner, så att hela den offentliga sektorn och det allmänna i sin helhet omfattas.

Vi stödjer förslaget om ett nationellt arkivinformationssystem. Dagens *Nationell arkivdatabas* (NAD) behöver moderniseras eller ersättas av något helt nytt. Det är lockande att göra en jämförelse med biblioteksvärldens *Libris*, som är ett väl utbyggt och kraftfullt system för att söka efter biblioteksmaterial i hela Sverige. Vi tror att det finns en stor potential i, och att det är väldigt viktigt, att ha ett nationellt heltäckande sökverktyg på internet för att hitta arkiv som finns på olika institutioner i landet. Det är värdefullt för den demokratiska insynen, forskningens behov osv.

I detta sammanhang kan också lyftas att vi anser att Riksarkivet bör få i uppdrag att i någon form utveckla eller tillhandahålla ett *arkivredovisningssystem* för hela den samlade arkivsektorn. På det sättet skulle det också skapas en enhetlighet i hur arkiv ordnas, förtecknas, registreras osv.

11.7.2 Enskilda arkivinstitutionernas behandling av personuppgifter

ARAB delar i huvudsak arkivutredningens bedömning om att den rättsliga grunden för behandling av personuppgifter får anses fastställd om det officiellt fastslås vilka arkivinstitutioner som får bidrag från staten. Vi menar dock att kretsen bör utökas till att även omfatta arkivinstitutioner som får bidrag av

regioner och kommuner, samt att riksdagen i stället för att i lag besluta om vilka arkivinstitutioner som är aktuella delegerar till Riksarkivet att besluta om, och föra register, över dessa.

Vi tillstyrker att Riksarkivets föreskriftsrätt ska tillämpas på de arkivinstitutioner som inte får bidrag från det allmänna.

Den enskilda arkivsektorn har haft problem med GDPR, eftersom sektorn har hamnat i ett slags juridiskt vakuum. Det är glädjande att arkivutredningen kommer med förslag som löser en del av detta, och också minskar administrationen inom Riksarkivet. Men precis som i kapitel 11.7.1 anser vi att förslaget bör tas ett steg längre. Inte bara enskilda arkivinstitutioner som får statliga bidrag bör omfattas, utan även de som får bidrag från regioner och kommuner bör kunna anses ha arkiv som är av allmänt intresse. Det är i sammanhanget viktigt att påminna om att även t.ex. museer och bibliotek förvarar arkivbestånd, dock i högre utsträckning antagligen person-, släkt- och gårdsarkiv än traditionella organisationsarkiv. Därmed fungerar de i praktiken även som arkivinstitutioner, trots att ordet ”arkiv” inte ingår i institutionens namn.

Slutligen är ARAB av uppfattningen att det kan vara onödigt krångligt att reglera i lag vilka arkivinstitutioner som får offentliga bidrag, och därmed förvarar arkiv som är av allmänt intresse. Vi tror att det vore mer praktiskt om riksdagen delegerade till Riksarkivet att besluta om detta, och att föra ett register över vilka arkivinstitutioner som får offentliga bidrag.

Monica Sparrman
Institutionschef
ARAB

Magnus Åhrgren
Enhetsansvarig, samlingsenheten
ARAB

Fastställd av styrelsen för Stiftelsen Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek den 4 juni 2020.